

Spomini na leto 1920

Uvod

Članek obravnava tri dogodke, ki so v letu 1920 za vedno zaznamovali zgodovino slovenskega naroda, ki se jih spominjamo z žalostjo, vendar s pogledom v svetlejšo prihodnost, z mislijo, da bi se nekoč Slovenci le trajno povezali najprej doma in tudi s tistimi zamejci, ki so bili od nas 100 sto let od sramotnega koroškega plebiscita in 100 let od podpisa rapalske pogodbe odrezani. To so dogodki, na katere smo se spomnili s filatelistično razstavo v Sokolskem domu v Gorenji vasi, kjer je v njeni bližini potekala rapalska meja, posledica rapalske pogodbe, podpisane novembra 1920 med Kraljevino SHS in Kraljevino Italijo, s katero si je slednja prisvojila velik del ozemlja, poseljenega z avtohtonim slovenskim življem. Rdeča nit vseh treh navedenih dogodkov so tudi osebna doživetja ljudi, njihovih družinskih članov, ki so te čase doživeli vsak na svoj način.

Po letu 1918

Novembra leta 1918 se je končala 1. svetovna vojna. Avstro-Ogrska monarhija je razpadla. Sledila je evropska sedmina v Parizu (1919), kjer se je odločalo o delitvi ozemelj, o novonastalih državah, skratka o delitvi vojnega plena. Na pariški mirovni konferenci so sodelovali diplomati držav antante, z izjemo Rusije, ki se je leta

Narodni dom v Trstu pred požigom in med njim.

1917 iz vojne umaknila zaradi oktobrske revolucije, predstavniki premaganih držav, t. i. centralnih sil in predstavniki novonastalih držav iz razpadlega avstro-ogrskega imperija. Glavni igralci na pariški mirovni konferenci so bili diplomati Velike Britanije, ZDA, Francije in Italije. Odvil se je rekviem za Slovence, in sicer v obliki dveh določil; prvega, da se s podpisom dvostranskega sporazuma med Kraljevino Italijo in Kraljevino SHS določi meja, in drugega, da se na Koroškem v conah A in B izvede plebiscit.

Na konferenci o meji v Rapallu blizu Genove, novembra 1920, si je italijanska delegacija kot velesila antante zagotovila razmejitveno mejno črto Mangart-Triglav-Krnice pri Novakih-Hotedršica-Planina-Snežnik-Reka, na nekaj jadranskih otokov in mesto Zadar na Hrvaškem. S to razmejitvijo je v Kraljevini Italiji ostalo več kot 300 000 Slovencev, za katere se je začela narodna prevzgoja v »višjo« italijansko kulturo. Že 13. 7. 1920, pred podpisom rapalske pogodbe, so pripadniki fašistične stranke Benita Mussolinija v Trstu zažgali Narodni dom tržaških Slovencev.

Po podpisu pogodbe se je iz Kraljevine Italije v Kraljevino SHS preselilo na tisoče Slovencev, zlasti intelektualcev, železničarjev itd. V kategorijo slednjih je spadal tudi moj stari oče Gregor Cerkvenc (1873–1956), ki se je z ženo Jerico in sinom Albinom, mojim očetom, preselil v Ljubljano. Šele leta 1922 je stari oče dobil državljanstvo Kraljevine SHS. Rod njegovih staršev je izhajal iz rudarskega Labina v Istri.

Podobna zgodba se je Slovencem zgodila na Koroškem, kjer je julija 1920 v Celovcu začela z delom t. i. medzavezniška plebiscitna komisija, kot je bilo določeno na pariški mirovni konferenci (1919). Komisija je najprej določila plebiscitni con A (Rož, Podjuna) in B (Celovška kotlina) ter datum plebiscita, 10. 10. 1920. Kmalu se je v obeh conah začela propagandna bitka za volivce. Nemška propaganda (tudi v slovenskem jeziku) je poudarjala zlasti ekonomske koristi za vse prebivalce, če se bodo odločili svoj glas oddati nemški Avstriji, saj je

Ena od razglednic slikarja Maksima Gasparija ob koroškem plebiscitu.

bila Kraljevina SHS po končani vojni še v veliki gospodarski krizi. Močna nemška propaganda je bila usmerjena zlasti na slovenski kmečki življ na podeželju. Slovenska stran Kraljevine SHS pa je trkala le na slovensko narodno zavest in na več kot tisočletno pripadnost teh ozemelj slovenstvu, kjer so vse do leta 1728 ustoličevali karantanske kneze v slovenskem jeziku, najprej na Gosposvetskem polju in kasneje v deželni hiši v Celovcu.

Plebiscita se je udeležilo več kot 39 000 volilnih upravičencev, od teh jih je skoraj 41 % glasovalo za Kraljevino SHS, 59 % pa za Avstrijo. Za slovensko stran je več propagandnih razglednic narisal slikar Maksim Gaspari.

Moji sorodniki, stric Franjo Šušteršič (1886–1974), njegova žena Zvezdana, sestra mojega starega očeta Janeza (Ivana) Potočnika po mamini strani, ter njuna otroka Zvezdana in Rado, so se po plebiscitu iz Št. Jakoba v Rožu kot zavedni Slovenci preselili v Dravograd, kjer je stric Franjo z denarjem od prodanega imetja v Št. Jakobu kupil manjši hotel in ga poimenoval Korotan.

Vse do leta 1941 je hotelirstvo glede na uspešno železarsko industrijo v Guštanju (danes Ravne na Koroškem) in drugod po Mežiški dolini kar dobro uspevalo. Z okupacijo aprila 1941 je hotel zasedel gestapo, moje sorodnike pa so Nemci izgnali v Srbijo (vas Dragovo, Srez Rekovac).

Po osvoboditvi leta 1945 so se izgnanci vrnili v Dravograd. Hotel je nova socialistična oblast podržavila, stricu z družino pa so kot članu ZB dodelili občinsko najemno stanovanje. Tako se je končala pot zavednega Slovenca, ko se gospodarji menjajo, bič pa ostane.

Bitte sorgfältig aufbewahren! — Der Absender wird gebeten, nur den umrandeten Teil auszufüllen!

Einfieferungsschein 174

Gegenstand: *) Brief *) Nr.

Nachnahme:	R.M.	Rpf.	Ge- wicht:	kg	g
Wert oder Betrag:	R.M. Rpf.				
Emp- fänger:	Franjo Šušteršič				
Bestim- mungs- ort:	Dragovo Lbije				

Postannahme 2.35

LAOK (ZAEI) 17.13-0

*) Erklärungen der Abkürzungen umseitig C 62 Din A 7 (6 c 60) StdW. (4, 40)

Bitte sorgfältig aufbewahren! — Der Absender wird gebeten, nur den umrandeten Teil auszufüllen!

Einfieferungsschein 958

Gegenstand: *) Brief *) Nr.

Nachnahme:	R.M.	Rpf.	Ge- wicht:	kg	g
Wert oder Betrag:	R.M. Rpf.				
Emp- fänger:	Zvezdana Šušteršič				
Bestim- mungs- ort:	Dragovo srez Rekovac Lbije				

Postannahme 2.35

LAOK (ZAEI) 17.13-0

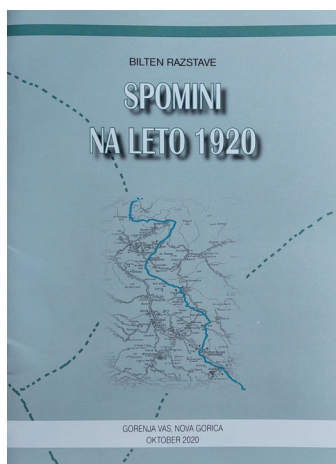
*) Erklärungen der Abkürzungen umseitig C 62 Din A 7 (6 c 60) StdW. (4, 40)

Okupacijski poštni potrdili o poslanih paketih izgnanim sorodnikom iz Dravograda iz Škofje Loke v Srbijo.

Leto 2020

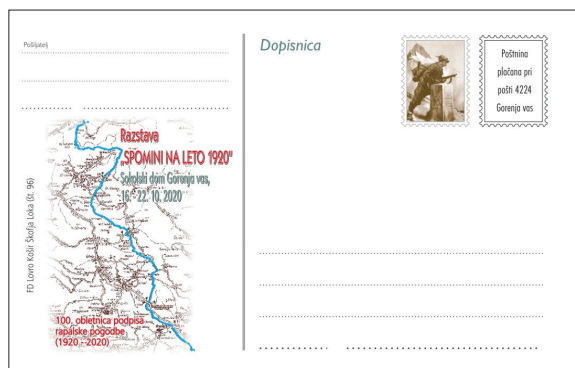
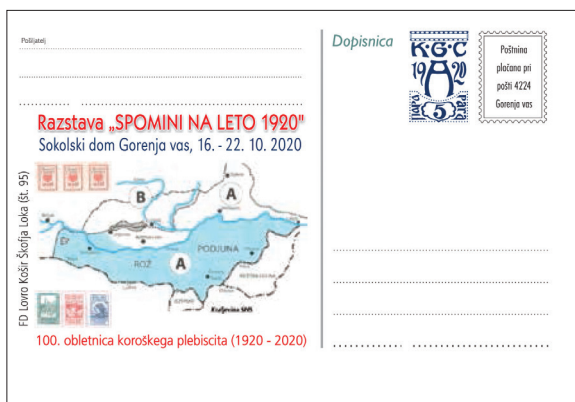
Stoletnico teh treh dogodkov smo obeležili z razstavo v Sokolskem domu v Gorenji vasi, kjer smo združili moči Občina Gorenja vas - Poljane, Zavod za turizem in kulturo Poljanska dolina in Filatelistično društvo Lovro Košir Škofja Loka. Virtualno odprtje razstave je bilo v petek, 16. 10. 2020. V 56 razstavnih vitrinah so eksponente predstavili razstavljalci:

1. Branko Morenčič, Filatelistično društvo dr. Franc Marušič Nova Gorica, *Prva svetovna vojna in Goriška Brda*;
2. Marjan Malič, Filatelistično društvo dr. Franc Marušič Nova Gorica, *Prva svetovna vojna v mojem kraju*;
3. Simon Kovačič, Filatelistično društvo dr. Franc Marušič Nova Gorica, *Avstro-ogrska vojaška pošta*;
4. Jože Ropoša, Filatelistično društvo dr. Franc Marušič Nova Gorica, *Vojaška pokopališča na soški fronti, Boleči spomini na vojno*;
5. Janez Cerkvenik, Filatelistično društvo Lovro Košir Škofja Loka, *Velika vojna, Država SHS in Verigarji*;
6. Natalija Žitnik, Filatelistično društvo Lovro Košir Škofja Loka, *100 let organizirane skrbi za slepe Slovenije*;

Naslovnica biltena razstave
Spomini na leto 1920.

Priložnostni dopisnici, izdani ob razstavi v Gorenji vasi.

7. Marjan Merkač, Koroško filatelistično društvo Ravne na Koroškem, *Koroška 1918–1920*;
8. Jože Keber, Koroško filatelistično društvo Ravne na Koroškem, *Franjo Malgaj*;
9. Boštjan Petauer, Filatelistično društvo Ljubljana, *Ob 100. obletnici koroškega plebiscita*;
10. Slovenski filatelistični klub Lovrenc Košir Trst, *100. obletnica požiga Narodnega doma v Trstu*;
11. Zgodovinsko društvo Rapalska meja Podbrdo, *Splošno in lokalno o rapalski meji*;
12. Občina Gorenja vas - Poljane, *Rapalska meja z mejniki v Poljanski dolini*;
13. Muzejsko društvo Žiri, *Pozdravljeni, ljubitelji utrdb* s prikazom: Žirov, kraja ob meji, nastanka rapalske meje, poteka meje, označevanje in varovanje meje, Rupnikove linije, kontrabanta, življenja ob meji in stare meje danes.

Glavna značilnost te razstave je bil prikaz različnega filatelističnega gradiva (ilustrirane dopisnice, potovalna pisma, poštna znamke, nalepnice, dnevni in priložnostni poštni žigi, razglednice) in tudi drugega nefilatelističnega materiala (časopisni članki, fotografije, zemljevidi), s katerimi so razstavljalci obeležili vse tri spominske dogodke na enem mestu – 100. obletnico požiga Narodnega doma v Trstu, 13. 7. 1920, 100. obletnico koroškega plebiscita, 10. 10. 1920, in 100. obletnico podpisa rapalske pogodbe, 12. 11. 1920.

Vse zbirke na razstavi so izvirale iz krajev, kjer so se vsi trije dogodki zgodili z nepopravljivimi posledicami, ko je v zamejstvu odrezanih od Kraljevine SHS ostalo več kot 400 000 Slovencev. Za vedno pa bo ta spominska razstava znamenovana s priložnostnimi izdajami, ki so ob njej ugledale luč sveta. Bilten razstave, dve ilustrirani dopisnici in priložnostni poštni žig so bili razposlani ne

Priložnostni poštni žig ob razstavi v Gorenji vas in del razstavnih vitrin ter člani Filatelistično društvo Lovro Košir Škofja Loka.

le po Sloveniji, temveč tudi v Italijo in Avstrijo, kjer so ob teh jubilejih pripravili podobne prireditve in razstave. V Celovcu je koroški filatelistični klub (Kärntner Philatelistenclub Klagenfurt) 10. 10. 2020 na celovškem sejmišču v hali 5 odprl filatelistično razstavo s prikazom vseh priložnostnih poštних žigov in različnih poštних celin (ovitkov in dopisnic), ki jih je avstrijska pošta izdala v stotih letih od izvedbe koroškega plebiscita do danes.

Naslovnica biltena razstave iz Gorenje vasi je bila pripravljena tudi za razstavo v Novi Gorici; vitrine z razstavnimi eksponati iz Gorenje vasi so bile že pripravljene za transport v občinsko stavbo v Novi Gorici. Žal pa je koronavirus razstavo v Novi Gorici preprečil.

Spominska razstava v Gorenji vasi je bila v letu 2020 tudi edina meddruštvena filatelistična razstava v Sloveniji, kjer so sodelovali razstavljalci iz Ljubljane, Gorenjske, Koroške, Primorske in Trsta.

Le odprtje razstave je v petek, 16. 10. 2020, potekalo po spletu, ki ga je pripravila Jera Miklavčič iz Zavoda za turizem in kulturo Poljanska dolina.

Glavni govorec na virtualnem odprtju je bil Milan Čadež, župan Občine Gorenja vas - Poljane. Občina je bila tudi glavni sponzor razstave in priložnostne izdaje obeh ilustriranih dopisnic, poimenovanih *plebiscitna* in *rapalska*. Na plebiscitni dopisnici je motiv obeh con (A in B), kjer naj bi potekal plebiscit, in plebiscitna znamka za 5 par z napisom (K.G.C.), Koroška glasovalna cona. Ljubljansko poštno ravnateljstvo je septembra 1920 izdalo serijo šestih, t. i. plebiscitnih znamk. Odločili so se za pretisk dveh že obstoječih znamk (*Verigarjev*) za 2 in 4 vinarje z motivom dečka (angelčka) v sivi barvi. Ker so se volivci na plebiscitu že v coni A odločili, da bodo ostali v tedanji nemški Avstriji, plebiscita

Plebiscitne znamke, izdane v Kraljevini SHS pred koroškim plebiscitom.

v coni B sploh ni bilo. Motiv na rapalski dopisnici prikazuje potek rapalske meje in motiv italijanskega vojaka, *alpina*, na mejniku meje.

Na poštnem uradu v Gorenji vasi sta bila na dan virtualnega odprtja razstave na voljo dva poštna žiga, dnevni žig pošte 4224 Gorenja vas in priložnostni poštni žig. Motiv v priložnostnem poštnem žigu je bil stiliziran glavni mejnik rapalske meje št. 38 ob cesti Sovodenj–Ledine pod planinsko kočo na Mrzlem vrhu. Vse *rapalske* dopisnice so bile žigosane s priložnostnim poštnim žigom, vse *plebiscitne* pa z dnevnim žigom pošte v Gorenji vasi.

Zaključek

Za zaključek sestavka ob spominih na leto 1920 lahko potegnemo vzporednico, ki jo doživljamo 100 let po teh dogodkih. Neposredno po koncu 1. svetovne vojne je v pozni jeseni leta 1918 razsajala španska gripa, ki je zelo oklestila prebivalstvo po Evropi in svetu. Nato je sledilo obdobje delitve vojnega plena, kjer smo Slovenci potegnili najkrajši konec. Izgubili nismo le avtohtona ozemlja tako v Istri, na Primorskem in Koroškem, temveč tudi na sto tisoče slovenskih rojakov, ki so za slovensko matično domovino ostali za zmeraj izgubljeni. Kljub obnovi infrastrukture v vseh državah po svetu, ki so sodelovale v eni od največjih morij v zgodovini človeštva, je bilo v Kraljevini SHS treba poskrbeti tudi za več kot 22 000 slovenskih vojakov invalidov, ki so se vrnili z bojišč. Nekaterim so bile invalidnine priznane šele v letih 1921–1922. Med temi je bil tudi moj stari oče Janez (Ivan) Potočnik (1892–1937) po mamini strani, ki mu je bila priznana 20 % invalidnost; na fronti v Galiciji je leta 1915 dobil ozeblino na prstih obeh nog, morali so mu jih amputirati.

Že kmalu pa sta v letih 1930–1933 sledili finančna in posledično gospodarska kriza, ki je svet pahnila v 2. svetovno vojno. Po njej je spet nastopilo obdobje delitve vojnega plena, nastanka dveh nemških držav, menjava družbenih sistemov v državah Vzhodne Evrope, vključno z Jugoslavijo, spet z risanjem novih začasnih meja. Šele v šestdesetih letih prejšnjega stoletja je hladna vojna izpuhtela in vse do leta 1989 je svet na zunaj deloval dokaj normalno. Vendar je v socialističnih državah Vzhodne Evrope vrelo, najprej v Sovjetski zvezi, in kot domine se je enopartijski socialistični sistem v vseh državah Varšavskega sporazuma sesul v prah. Tudi Titova Jugoslavija je sledila temu trendu.

Političnim spremembam v Vzhodni Evropi je spet sledila svetovna finančna kriza, posledično gospodarska, okoljevarstvena s prekomernimi izpusti toplogrednih plinov povsod po svetu ter migrantska kriza kot posledica padcev avtoritarnih režimov v arabskih državah na Bližnjem vzhodu. In zadnji žebelj v krsto je prispevala pandemija koronavirusa, kar smo občutili tudi organizatorji spomin-ske razstave, ko smo ujeli zadnji dan, 16. 10. 2020, da smo postavili razstavne vitrine, vstavili zbirke in pripravili razstavni prostor za odprtje razstave. Žal so nam vladni ukrepi preprečili odprtje razstave v veliki dvorani Sokolskega doma v

Izkaznica Zveze slovenskih vojakov iz 1. svetovne vojne.

Gorenji vasi. Zato je bilo odprtje razstave *Spomini na leto 1920* s predvidenim programom prikazano le virtualno prek spleta.

Za zaključek tega sestavka bi lahko zapisali: »Zgodovina se ponavlja, žal pa se ljudje, ki v tem svetu odločajo, ne naučijo ničesar, mogoče le enega spoznaja, da le kapital (denar) obvladuje svet, ki mu tudi virus COVID-19 ne bo prišel do živega.«

VIRI IN LITERATURA:

- Malič, Marjan [filatelist iz Nove Gorice]: Motiv italijanskega *alpina* na italijanski razglednici.
 Mlakar, Polona: Glavni mejnik rapalske meje št. 38 ob cesti Sovodenj–Ledine pod planinsko kočjo na Mrzlem Vrhu : fotografija. Fototeka Muzejskega društva Žiri.
 Suhadolc, Peter: Sliki Narodnega doma v Trstu [iz razstavne zbirke v Gorenji vasi].
 Zemljevid rapalske meje na italijanskem turističnem zemljevidu. V: *Pozdravljeni, ljubitelji utrdb!*, Žiri : Turistično društvo, 2007, str. 15.
 Žužek, Aleš: Koroški plebiscit – med nacionalno tragedijo in praznikom domovine : Zemljevid obeh plebiscitnih con A in B. Na: *SiolNet*, 4. 10. 2013.